

Ortadoğu Normalleşirken - Meliha Benli Altunışık

2022 yılında Ortadoğu bölgesindeki gelişmeleri tarif etmek için en çok kullanılan kelime “normalleşme” oldu. Bölgesel politikada normalleşme aslında 2020 yılında imzalanan İbrahim Anlaşmalarından beri gündemdediydi. İbrahim Anlaşmaları, İsrail ile Birleşik Arap Emirlikleri (BAE) ve Fas arasında büyük ölçüde zaten zımni olarak süregelen ilişkileri hem ileriye taşınması hem de resmileştirmesi açısından çok önemliydi. 2021 yılında Körfez İşbirliği Konseyi'nin *al Ula* Zirvesi'nde Katar'a uygulanan ambargoyu kaldırması da bölgesel politikadaki değişimlerin başka bir göstergesiydi. Buna karşılık, normalleşme anlamında gerçek değişim 2022 yılında oldu. Türkiye'nin de ana aktörü olduğu bu yeni dalgada uzun zamandır hasmane ilişkileri bulunan ülkeler arasında 2022'de buzların eridiği ve hızlıca yakın ilişkiler kurulduğu gözlemlendi. Türkiye'nin BAE, İsrail, Suudi Arabistan ve Mısır'la değişen

ilişkileri bu son normalleşme dalgasının en önemli örnekleri olarak kabul edilebilir. Benzer şekilde Türkiye, Suriye’de Beşar Esad yönetimi ile bile görüşebileceğini birçok kez ilan etti. Liderler arasında bir görüşme henüz gerçekleşmese de iki ülke arasında istihbari düzeyde temasların sürdüğü zaten söyleniyordu. Son olarak 2002’nin son günlerinde iki ülke savunma bakanları ve istihbarat şeflerinin katıldığı bir toplantı Rusya’nın ev sahipliğinde gerçekleşti.

Bu normalleşme

dalgası, Türkiye’de haklı olarak daha çok Ankara-merkezli olarak okunuyor. Yani Türkiye’nin böyle bir normalleşme sürecine girmesinin nedenleri hükümetin siyasi, ekonomik, güvenlik mülahazaları dikkate alınarak açıklanıyor. Ayrıca, özellikle Türkiye-Suriye ilişkilerinin normalleşmesinin kendine özgü farklı dinamikleri de mevcut. Genel olarak sürece giren ülkelerin hem iç politikalarına hem de uluslararası ilişkilerine ilişkin birçok hesapları var. Peki diğer bölge ülkeleri neyi hesaplıyorlar? Özellikle Arap Baharı’ndan sonra, ama daha ziyade 2016-2017’den itibaren içine girdikleri rekabetçi ve karşılıklı tehdit algılarına dayanan ilişki biçiminden neden vazgeçtiler? Aslında Türkiye’nin taraf olduğu normalleşme adımlarının ötesine bakıldığında, örneğin Suudi Arabistan’ın 2003’den beri kıyasıya mücadele ettiği İran’la da normalleşme sürecine girdiğini görüyoruz. Bu iki ülke arasında Bağdat ve Amman’da beş turda görüşmeler gerçekleştiğini belirtmek gerekir. Yine BAE, İran’la 2016 yılında en alt düzeye indirdiği diplomatik ilişkilerini tekrar büyükelçi düzeyine çıkardı.

Kanımca bütün

bu gelişmeler Körfez ülkelerinin ekonomik ilişkileri temel alan, dolayısıyla Körfez’in büyük ölçüde merkezde olduğu yeni bir bölgesel düzen kurma çabalarına

işaret ediyor. Bu noktaya gelmemizin birçok nedeni var: Öncelikle, uluslararası sistemin çok kutuplu hale gelmesiyle ABD’nin bölgeyle ilişkilerini yeniden tanımlaması ve bölgesel düzen kurucu rolünü bir kenara bırakması, bölge ülkelerini bu anlamda ön plana çıkarıyor. ABD Başkanı Biden’ın son Ortadoğu ziyareti her ne kadar Rusya’nın Ukrayna’yı işgali sonrası ortaya çıkan petrol fiyatlarındaki artışla ilişkilendirilse de bu gezi genel anlamda ABD’nin bir zamanlar Nixon’un yaptığı gibi bölgesel düzen işini bölgedeki müttefiklerine

bırakacağıının yeni bir işareti olmuştur. Hem dünya hem de bölge 1970'lerdekinden çok farklı. Özellikle Soğuk Savaş'taki ideolojik ve rejim güvenliği kaygılarına sahip olmayan bölge ülkeleri şimdi büyük güçlerle ilişkilerini çeşitlendirme yolunu seçiyorlar. Dolayısıyla ABD'nin yeni pozisyonu ve diğer büyük güçlerin, yani

Çin ve Rusya'nın Körfez'e verdikleri önem Körfez ülkelerini bu sefer başka bir konuma

taşıyor. Bu ülkeler de yeni ortaya çıkan uluslararası ortamdan faydalanmak istiyorlar.

Daha da ötesi Körfez

ülkeleri bu ortamdan faydalanmak için önemli araçlara sahip olduklarını da düşünüyorlar. Covid-19 sonrası dönem, Ukrayna Savaşı ile de birleşince petrol ve doğalgaz fiyatlarında ciddi artışlar yaşandı. Bu artışa paralel olarak, pandemi döneminde yaşanan durgunluktan sonra Suudi Arabistan ve BAE ekonomileri

hızlı büyüme dönemine girdiler. Ama bu ülkelerin siyasi elitleri uzun süredir petrol fiyatlarının artışının çok da uzun sürmeyebileceğinin farkındalar. Bu amaçla geliştirilen çeşitlendirme politikalarının önemli bir ayağını Körfez sermayesinin bölge ülkelerine farklı araçlarla akması oluşturuyor. Yeni dönem, Mısır, Ürdün gibi Arap ülkeleri yanında Arap olmayan ülkeler bakımından da Körfez'e

yeni fırsatlar sunuyor. Normalleşme biraz da bu sürecin adı olarak kabul edilebilir.

Üstelik Suudi

Arabistan ve BAE gibi Körfez ülkeleri siyasi ve güvenlik hedeflerine de ulaşmış durumdadır. Müslüman Kardeşler'in bölgede yenilmesi, hem bölgesel hem de iç politik tehdidi ortadan kaldırmış görünüyor. Öte yandan, bölgedeki diğer rakiplerinin de etkileri sınırlanmış durumda. Türkiye artık daha çok yakın komşularına odaklanıyor. 2018'den beri yaşanan ekonomik zorluklar ve yaklaşan seçimler nedeniyle, dikkatler iç politikaya ya da iç politikada önemli olabilecek dış politika hamlelerine çevrilmiş görülüyor. İran da bölgedeki etkinliğinin sınırlarını görmüş durumda. Nükleer anlaşmanın öyle beklendiği gibi kolayca canlandırılmayacağı da çoktan ortaya çıktı. Son dönemde ise İran

rejimi bugüne kadarki en büyük ve rejimin meşruiyeti açısından en can alıcı protesto eylemleri ile karşı karşıya. Böyle bakılınca, Körfez açısından bu iki ülke ile ekonomik ilişkileri önceleyen ilişki biçimleri geliştirmek anlamlı görünüyor. Ayrıca, Suudi Arabistan ve BAE, İsrail ile zaten özellikle 2003 yılında ABD'nin Irak'ı işgalinden sonra ortaya çıkan yeni tehdit algılamaları konusunda ve daha sonra Arap Baharı döneminden itibaren benzer stratejik değerlendirmeleri yapıyorlar.

Bütün bu

gelişmeler Körfez ülkelerinde özellikle Suudi Arabistan ve BAE'de son yıllarda ortaya çıkan milliyetçilikle de uyumlu. Bu yeni milliyetçilik bir yandan Filistin sorunu gibi Arap milliyetçisi konuları bu ülkeler açısından arka plana atarken, bir yandan da iddialı ve özgüvenli dış politika adımlarının temelini oluşturuyor.

Soğuk Savaşın

sona ermesiyle birlikte Ortadoğu bölgesinde çeşitli düzen tahayyülleri ortaya çıktı. Bunların bazıları Soğuk Savaşın galibi ABD tarafından ortaya konulurken, bazıları da bölgesel aktörler tarafından önerildi. Ama bu bölgesel düzen önerilerinin hepsi büyük ölçüde hüsrarla sonuçlandı. Körfez sermayesinin yeni önerisinin ne ölçüde başarılı olacağını 2023 yılında göreceğiz. Bu konuyu başka bir yazıda tartışmak üzere bırakırken, sadece şunu belirtmekle yetinelim: Bugüne kadar bölgeye ilişkin çeşitli yapısal ve kimliksel meseleler farklı düzen tahayyüllerini akamete uğrattı. Benzer süreçler şimdi de işleyebilir. Ekonomik işbirliğine dolasıyla yumuşak güce dayalı bu yeni düzen önerisinin rıza üretip üretemeyeceği önümüzdeki dönemin önemli konularından biri olacak gibi görülüyor. Bu çerçevede Türkiye'nin bölge ile ilişkilerinin nasıl bir zemine oturacağı da önemli olacak.

Prof. Dr. Meliha Benli Altunışık, Orta Doğu Teknik Üniversitesi

Meliha Benli Altunışık, ODTÜ Uluslararası İlişkiler Bölümü öğretim üyesidir. Ortadoğu'nun uluslararası ilişkileri, Türkiye'nin Ortadoğu politikası, rantiyeye devletler konuları üzerinde çalışmaktadır.

Bu yazıya atıf için: Meliha Benli Altunışık, 'Ortadoğu Normalleşirken', *Panorama*, Çevrimiçi Yayın, 04 Ocak 2023, <https://www.uikpanorama.com/blog/2023/01/04/mba/>

Telif@UIK*Panorama*. Çevrimiçi olarak yayımlanan yazıların tüm telif hakları *Panorama* dergisine aittir. Aksi belirtilmediği sürece, yayımlanan yazılarda belirtilen görüşler yalnızca yazarına/yazarlarına aittir. UIK, Global Akademi, *Panorama* Yayın Kurulu ile editörleri ve diğer yazarları bağlamaz.